

ВИДИ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ЗА УЧАСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ

**БЕРЕЖНА Ірина Григорівна - народний депутат України, здобувач кафедри
цивільно-правових дисциплін ННІПМК ХНУВС**

УДК 347.961.41

В статті розглянуті теоретичні класифікації нотаріальних дій, види нотаріальних дій, що здійснюються з метою охорони та захисту прав і законних інтересів фізичних осіб – підприємців. Визначено особливості здійснення нотаріальних дій з участю фізичних осіб – підприємців.

Ключові слова: нотаріус, нотаріат, охорона прав підприємців, нотаріальна дія.

В сучасному світі нотаріат є одним із інститутів, що сприяють становленню правової держави з розвинутою економікою і виступає гарантом власності, сім'ї і підприємництва. Вагомість нотаріальної діяльності для забезпечення надійної охорони та захисту прав суб'єктів цивільних правовідносин, зокрема підприємців, не викликає заперечень. Кожна нотаріальна дія прямо чи опосередковано спрямована на охорону чи захист того чи іншого права; при вчиненні нотаріальних здійснюється реалізація і захист прав не лише особи, яка звернулась до нотаріуса за вчиненням цієї дії, але й невизначеного кола осіб, законні інтереси яких враховуються нотаріусом при вчиненні нотаріальних дій. Нотаріус гарантує юридичну безпеку операцій, вчинених за його участі, попереджає правові конфлікти суб'єктів цивільних правовідносин, що, в свою чергу, є складовим елементом цивільного обороту речей, кредитних ресурсів і інвестицій та є одним з факторів економічного розвитку.

Важливе теоретико-прикладне значення представляє питання про класифікацію нотаріальних дій, які вчиняються з метою охорони та захисту прав фізичних осіб-підприємців, що дозволить виокремити їх характерні особливості.

На теоретичному та практичному рівнях питання нотаріальної діяльності, зокрема класифікації нотаріальних дій розглядалися в наукових працях М.Г. Авдюкова, В.В. Аргунова В.М., Баранкової, Ю.В. Желіховської, В.В. Комарова, С.Я. Фурси, Є.І. Фурси, К.С. Юдельсона тощо, проте спеціальних наукових досліджень видів нотаріальних дій, що вчиняються за участі фізичних осіб-підприємців не проводилося, що свідчить про актуальність даної тематики.

Метою даної статті є висвітлення видів нотаріальних дій, пов'язаних із охороною та захистом прав та інтересів фізичних осіб-підприємців нотаріусом, що дозволить визначити особливості їх окремих видів. Завданнями, що допоможуть дійти поставленої мети, є: критично проаналізувати положення діючого законодавства України що регламентує діяльність нотаріату, умов та порядку вчинення нотаріальних дій, проаналізувати існуючі в науці теоретичні класифікації нотаріальних дій, виявити особливості вчинення таких дій за участі фізичних осіб – підприємців.

Перелік нотаріальних дій, що вчиняють нотаріуси передбачено в статті 34 Закону України «Про нотаріат», яка закріплює 22

нотаріальні дії, проте не є закритим. На нотаріусів може бути покладено вчинення інших нотаріальних дій згідно із законом.

В науковій літературі мають місце низка класифікацій нотаріальних дій, що побудовані на різних підставах. Так, з урахуванням змісту нотаріальних дій К.С. Юдельсоном була запропонована класифікація, в якій виділяються: а) посвідчення угод; б) засвідчення безспірних обставин; в) охоронні дії; г) встановлення правового положення відсутнього; д) підтвердження майнових прав; е) забезпечення зобов'язань; ж) сприяння виконанню зобов'язань; з) забезпечення доказів; и) примус до виконання безспірних обов'язків [1, с. 28].

На недосконалість даної класифікації вказувала О. Н. Ковальова, зазначаючи як недоліки численність груп нотаріальних дій, а також необґрунтованість віднесення в одну групу різних за своєю метою нотаріальних дій [2, с.27-29]. Дана позиція знайшла підтримку серед науковців. Так, С.Я. Фурса, В.В. Комаров зазначають, що в деяких випадках така класифікація орієнтована на дуже широкі напрямки (засвідчення безспірних обставин), а в інших на конкретні нотаріальні провадження (посвідчення угод) або на дуже вузькі напрямки (сприяння виконанню обов'язків [3, с.81; 4, с. 419].

О. Н. Ковальовою було запропоновано іншу класифікацію, критерієм якої виступає цілеспрямованість нотаріальних дій. Авторка виокремлювала такі нотаріальні дії:

- спрямовані на посвідчення безспірно-го права;
- спрямовані на надання документу виконавчої сили;
- спрямовані на посвідчення безспірних фактів;
- спрямовані на забезпечення збереженості майна, документів та доказів [2, с. 27-29].

Класифікація нотаріальних дій проводилася також за іншими критеріями. Так, на підставі ступеня свободи заінтересованої особи у вирішенні питання про необхідність нотаріального втручання для досягнення певного правового результату В.Н. Аргу-

новим пропонується поділяти нотаріальні дії на: обов'язкові та необов'язкові. Критерій розмежування між цими групами за його позицією полягає в тому, що деякі суб'єктивні права неможливо реалізувати без їх нотаріального оформлення, а інші цілком залежать від волі громадян та організацій [5, с. 37]. Але, як справедливо зазначає С.Я. Фурса, така підстава для класифікації в більшості випадків є умовною, оскільки як в обов'язкових, так й в необов'язкових провадженнях визначальним є принцип диспозитивності і, відповідно, не існує прав, які б особа змушена була реалізувати. Право на звернення до нотаріальних органів вважається обов'язковим в залежності від об'єкту угоди та виду договору, але залежить від волевиявлення заявника [3, с.81]. Крім того, як підкреслюють В.В. Баранкова та В.В. Комаров, подібна класифікація не дозволяє виокремлювати види нотаріальних проваджень, оскільки вчинення обов'язкових нотаріальних дій не має жодних процесуальних особливостей, порівняно з нотаріальними діями, що вчиняються за бажанням осіб [4, с. 418]

За етапами розвитку правовідносин З.А. Іскендеров виокремлював нотаріальні дії, спрямовані на виникнення та підтвердження правовідносин; нотаріальні дії, спрямовані на забезпечення та здійснення цивільних правовідносин; нотаріальні дії, що мають охоронне значення; нотаріальні дії, що мають універсальний характер [6, с.67-68].

Подібну до вищенаведеної класифікацію нотаріальних дій пропонував Р.Г. Коcharьянц, виокремлюючи систему нотаріальних функцій з урахуванням впливу нотаріальних дій на розвиток правовідносин і розрізняючи функції виникнення, підтвердження і забезпечення правовідносин, функцію примусового виконання зобов'язань і функцію допоміжного характеру [7, с.12-14].

Близькою до розглянутих є класифікація нотаріальних дій, запропонована І.С. Косаревою, яка пропонує групувати нотаріальних дій в залежності від їх правових наслідків у такі групи: нотаріальні дії, спрямовані на виникнення, підтверджен-

ня, зміну і припинення цивільних правовідносин (представництва, зобов'язальних, речових); нотаріальні дії, спрямовані на рух спадкових правовідносин; нотаріальні дії, що сприяють здійсненню цивільних правовідносин; нотаріальні дії, що мають охоронне значення; нотаріальні дії універсального характеру [8, с.10, 77].

Звернути увагу при розгляді нотаріальних дій на їх особливості, що властиві їм як способам захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина пропонує Ж.В. Патрашук. Відповідно, автор, в залежності від виду конституційних прав і свобод людини і громадянина, на які спрямовано потенціал (регулятивний чи охоронний) нотаріальної дії, пропонує поділяти нотаріальні дії на нотаріальні дії по захисту особистих (громадянських) прав людини і громадянина; нотаріальні дії по захисту економічних прав людини і громадянина; нотаріальні дії по захисту політичних прав людини і громадянина; нотаріальні дії по захисту соціальних прав людини і громадянина; нотаріальні дії по захисту культурних прав людини і громадянина. При цьому вона вказує, що в одних випадках під час вчинення нотаріальної дії не є проблемою визначити, на захист якого саме конституційного права спрямована дана нотаріальна дія, в інших же випадках виникають певні труднощі. Враховуючи це автор розмежовує нотаріальні дії на дві групи: безпосередньо спрямовані на захист конституційного права (нотаріальні дії в сфері захисту конституційного права громадян на судовий захист, нотаріальні дії в сфері захисту конституційних прав в сфері цивільного обороту і підприємницької діяльності та нотаріальні дії в сфері захисту конституційних прав в сфері сімейних та спадкових правовідносин) та нотаріальні дії, що опосередковано спрямовані на захист конституційних прав [9, с.95-97]

У вітчизняній юридичній науці С.Я. Фурсою запропоновано авторські класифікації нотаріальних дій. Так, в залежності від виконуваних нотаріатом функцій автор розрізняє правоохоронні нотаріальні провадження, які спрямовані на попередження можливості виникнення правопо-

рушень, та правозахисні, які вчиняються з метою усунення вчинених правопорушень [10, с.328-329]. Дана класифікація підтримана Ю.В. Желіховською [11, с.6,9].

За порядком вчинення нотаріального провадження С.Я. Фурса розмежовує одноетапні та багатоетапні нотаріальні провадження. За строками зберігання нотаріальних документів: менше 10 років; тимчасове зберігання до 75 років; постійне зберігання. За кількісним складом учасників С.Я. Фурсою розмежовуються односуб'єктні та багатосуб'єктні нотаріальні провадження [10, с.330-332].

Усі вищевикладені класифікації безумовно мають право на існування тому, що виконують певну евристичну роль, слугують встановленню дійсних властивостей об'єкта дослідження і вказують на місце об'єкта в системі, а також акцентують увагу на окремих аспектах нотаріальних дій, які є вельми значущими для розуміння організації та особливостей діяльності інституту нотаріату.

В той же час, варто погодитися з авторами, що найбільш прийнятною вважають класифікацію нотаріальних дій за їх спрямованістю та правовим змістом. Зокрема, В.В. Баранкова, В.В. Комаров, С.Я. Фурса, в залежності від правового змісту і мети нотаріального провадження розмежовують:

- нотаріальні дії щодо посвідчення безспірного права;
- нотаріальні дії щодо посвідчення та засвідчення безспірних фактів;
- нотаріальні дії щодо надання документам виконавчої сили;
- охоронні нотаріальні дії [4, с.420-422; 10, с.329-330; 12, с.89].

Такий поділ нотаріальних проваджень на групи дає можливість говорити про спільні та характерні тільки для цієї групи властивості, що істотно впливатиме на розробку нових та удосконалення існуючих правил вчинення даних проваджень (нотаріальну процедуру) [10, с.329].

В рамках даної класифікації з урахуванням предмету дослідження до нотаріальних дій щодо посвідчення безспірних прав фізичної особи підприємця слід віднести видачу свідоцтва про придбання

майна з прилюдних торгів(аукціонів). При вчиненні такої нотаріальної дії нотаріусом підтверджується суб'єктивне право фізичної особи-підприємця, зокрема, досягається мета надання достовірності безспірному праву власності на придбане з публічних торгів майно.

До другої групи нотаріальних дій з посвідчення та засвідчення безспірних фактів належать такі нотаріальні дії, як видача свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів), якщо вони не відбулися; посвідчення факту, що фізична особа є живою; посвідчення факту перебування фізичної особи в певному місці; посвідчення часу пред'явлення документів; передання заяви фізичної особи-підприємця іншим фізичним та юридичним особам; прийняття у депозит грошових сум та цінних паперів; вчинення протестів векселів; посвідчення правочинів (договорів, довіреностей тощо); засвідчення вірності копій документів та витягів з них; засвідчення справжності підпису фізичної особи-підприємця на документах.

До третьої групи нотаріальних проваджень з надання документам виконавчої сили належить вчинення виконавчого напису на оригіналах документів, за яким стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку згідно Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, яких затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 1172 від 29.06.1999 р. (зі змінами та доповненнями).

До четвертої групи — охоронні нотаріальні дії належать такі нотаріальні провадження: накладання та зняття заборони щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно) і транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації; прийняття на зберігання документів.

Вважаємо за можливе проведення поділу нотаріальних проваджень за суб'єктним складом і характером правовідносин на:

- нотаріальні провадження, що вчиняються щодо фізичних осіб, які не є суб'єктами підприємницької діяльності;

- нотаріальні провадження, що вчиняються щодо фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб.

Якісний склад учасників нотаріального провадження має практичне значення, оскільки зумовлює процедурні особливості вчинення нотаріальної дії. Зокрема, це має значення при застосуванні загальних правил вчинення нотаріальних дій.

Відповідно до ст.ст. 43, 44 Закону України «Про нотаріат» при вчиненні нотаріальної дії нотаріус установлює особу, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії та здійснює перевірку обсягу цивільної дієздатності фізичних осіб, цивільної правоздатності та дієздатності юридичних осіб, перевірку повноважень представника фізичної або юридичної особи, а також встановлює наміри сторін вчиняти правочин

Дієздатність фізичної особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, перевіряється нотаріусом на підставі наданих документів, передбачених ст. 43 вищевказаного Закону, а також на підставі переконаності нотаріуса в результаті проведеної розмови та роз'яснення наслідків вчинення нотаріальної дії у здатності цієї особи усвідомлювати значення цієї нотаріальної дії, її наслідків та змісту роз'яснень нотаріуса, а також відповідності волі і волевиявлення особи щодо вчинення нотаріальної дії.

У разі перевірки цивільної дієздатності фізичної особи, яка досягла шістнадцяти років і займається підприємницькою діяльністю, нотаріус витребує Свідоцтво про реєстрацію підприємницької діяльності або отримує інформацію з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.

Згідно з частинами 3, 4 ст. 35 ЦК України у разі реєстрації фізичної особи, яка досягла шістнадцяти років, як підприємця, вона набуває повної цивільної дієздатності, що поширюється на усі цивільні права та обов'язки. Відповідно, можна зробити висновок, що у випадку посвідчення нотаріусом правочинів за участі такої фізичної особи, яка досягла 16 років і зареєстрована як підприємець, не підлягає застосуванню положення підпунктів 3.5 та 3.6 пункту 3 глави I розділу II Порядку вчинення нота-

ріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Міністерства

юстиції України від 22.02.2012 № 296/5 щодо обов'язкової наявності нотаріально засвідченої згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника та дозволу органу опіки та піклування.

Відповідно до ч.4 ст. 44 Закону України «Про нотаріат» при перевірці цивільної правоздатності та дієздатності юридичної особи нотаріус зобов'язаний ознайомитися з установчими документами, інформацією про неї, що міститься в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців цієї юридичної особи і перевірити, чи відповідає нотаріальна дія, яка вчиняється, обсягу її цивільної правоздатності та дієздатності.

Фахівці Української нотаріальної палати вказують на необхідність ознайомлення нотаріусом і з інформацією про фізичну особу-підприємця з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців на виконання вимог щодо ведення нотаріального діловодства. Так, на електронному веб-сайті даної організації вказується, що згідно з підпунктом 7.30 пункту 7 Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 № 3253/5, якщо вчинювана нотаріальна дія потребує перевірки правоздатності та дієздатності юридичної особи, у графі 4 реєстру для реєстрації нотаріальних дій записуються реквізити статуту (положення), свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи чи іншого документа, яким підтверджується така правоздатність та дієздатність. У випадках, передбачених законодавством, у цій графі зазначаються реквізити свідоцтва про державну реєстрацію фізичної особи – підприємця [13].

Обсяг статті не дозволяє в повній мірі визначити всі особливості провадження нотаріальних дій за участі фізичної особи – підприємця. Проте, зазначені положення, на нашу думку, є достатньо новими в теорії цивільного процесуального права, сприяють удосконаленню механізму охорони нотаріусом прав та законних інтересів підприємців. Продовження теоретич-

ного дослідження особливостей вчинення нотаріальних дій, що сприяють охороні та захисту прав та інтересів фізичних осіб – підприємців, на нашу думку, буде мати позитивне значення як для науки цивільного процесуального права України, так і для законотворчої діяльності та правозастосування.

Література:

1. Юдельсон К.С. Советский нотариат / Юдельсон К.С. – М.: Госюриздат, 1959. – 340 с.
2. Нотариат в СССР. Учебное пособие / Авдюков М.Г., Клейнман А.Ф., Ковалева Е.Н., Смышляев Л.П., и др.; Отв. ред.: Клейнман А.Ф. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1960. – 238 с.
3. Фурса С.Я. Нотариальный процесс: Теоретичні основи / Фурса С.Я. — К.: Істина, 2002. — 320 с.
4. Проблемы науки гражданского процессуального права / [В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова и др.]; под ред. В. В. Комарова. – Х.: Право, 2002. – 440 с.
5. Аргунов В.Н. Нотариальные услуги населению / Аргунов В.Н. – М.: Советская Россия, 1991. – 105 с.
6. Искендеров З.А. Сущность советского нотариата и классификация нотариальных действий / Искендеров З.А. // Вопросы охраны прав личности и укрепления социалистической законности. Материалы научной конференции, март 1966 г. / Редкол.: Манохин В.М., Соколов В.А. (Отв. ред.), Цыпкин А.А., Юдельсон К.С. – Саратов, 1966. – С. 65-68.
7. Кочарьянц Р.Г. Возникновение, развитие и сущность советского государственного нотариата: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.712 “Гражданское право и гражданский процесс” / Р.Г. Кочарьянц. – К., 1973. – 22с.
8. Косарева И.А. Роль нотариальных действий в гражданско-правовом регулировании: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Косарева Ирина Александровна – Хабаровск, 2004. – 206 с.
9. Патращук Ж.В. Защита конституционных прав человека и гражда-

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто теоретичні класифікації нотаріальних дій, види нотаріальних дій, що вчиняються з метою охорони та захисту прав та законних інтересів фізичних осіб – підприємців. Визначено особливості вчинення нотаріальних дій за участі фізичних осіб – підприємців.

SUMMARY

The classification of notarial acts, types of notarial acts done for the purpose of conservation and protection of the rights and lawful interests of individuals - entrepreneurs are described in the article. The features of notarial acts involving individuals - entrepreneurs.

нина нотариатом Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02, 12.00.11 / Патращук Жанна Викторовна – Москва, 2003. – 195 с.

10. Теорія нотаріального процесу [текст]: Науково-практичний посібник / За заг. ред. С. Я. Фурси. – К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. -920 с.

11. Желіховська Ю.В. Охорона цивільних прав та інтересів нотаріусом: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнарод-

не приватне право» / Ю.В. Желіховська. – К., 2012. – 21 с.

12. Комаров В.В. Нотариат и нотариальный процесс: Учебник. / Комаров В.В., Баранкова В.В. – Харьков: Консум, 1999. – 240 с.

13. Українська нотаріальна палата: питання – відповідь [Електронний ресурс] / Українська нотаріальна палата // palata.notariat.org.ua. – Режим доступу: <http://www.palata.notariat.org.ua/search.html?search=&q=%EF%B3%E4%EF%F0%E8%BA%EC%E5%F6%FC&where=faq&page=3>